

Milliyetçi Şiddete Karşı Ne Yapmalı?

KORAY ÇALIŞKAN

2007. Milliyetçi Şiddete Karşı Ne Yapmalı?, Birikim, vol. 214, pp. 56-60.

Toplumsal dinamikler karanlıkta şekillenir. Bazen kuramsal bir ışık, bazense hepimizi alıp savuran bir büyük travma, içinde yaşadığımız gecenin içinde bir flaş patlatır. Hrant Dink'in öldürülmesiyle bu tip anlardan birini yaşadık. Katilin, Hrant'ın koca bedenine arkasından sıktığı kurşun, patlattığı şiddet dolu flaşıyla bize geldiğimiz ve gitmemiz gereken yeri gösterdi.

GELDİĞİMİZ YER

Türkiye'de tarihsel ve sosyal çalışmalar, darbeyi takip eden çeyrek yüzyılda milliyetçilik üzerine derinlemesine bir eleştirel mesai yaptı. Özellikle Birikim'de çıkan onlarca yazı ve konu üzerine odaklanan iki özel sayı, Türkiye toplumunun eleştirelilikten yoksun bir körlükle milliyetçiliğin fikri dünyasına nasıl savrulduğunu, siyasi kültürümüzün milliyetçi ideolojilerden müteşekkil olduğunu, ve hatta obez midesi gibi kolayca genişleyen milliyetçiliğin, ırkçılık ve faşizmle sürekli flört ettiğini gösterdi. Tanıl Bora, daha geçen sayıda, vatan sevgisi üzerine inşa olmuş gibi görünen milliyetçiliğin, aslen vatani da fazla kafaya takmadığını, "vatan bulunur, Türk bulunmaz" tarzı bir ırkçılığa yaslandığını tartıştı. Güven Bakırezer aynı meseleyi Toplum ve Bilim'in geçen sayısında bu sefer Trabzon örneğinde tartıştı.

Hrant Dink'in öldürülmesi, yalnızca vicdan kahreden bir acıdan dolayı değil, bu tartışmaların isabetliliğini hızlıca göstermesi açısından da içimizi kararttı. Gerek Tercüman Gazetesi gibi az gelişmiş bir açık sözlülükle, gerekse Hürriyet Gazetesi gibi derinden gelen bir milliyetçilikle, katli mümkün kılan fikirlerin kendisi menfur bir akım olarak görülecekken, cinayeti anmak ve kınamak için kullanılan bir dile dönüştü. Milliyetçiliğin Hrantların kanıyla beslendiği bir kere daha kanıtlanırken, Yıldırım Türker'in Kemalizme yakıştırdığı Erke Dönergeci lafına, milliyetçiliğin de haiz olduğunu izledik.

Hrant'ın katili, "vatan haini" ve hatta "Ermeni" ilan edildi. Milliyetçilik kendi tosunlarını dahi soyadından dolayı ötekileştiren bir nevroza savrulurken, flaş anının paniğiyle, sağ eliyle yaptığını sol eliyle bozmaya başladı. Cinayeti izleyen bir hafta boyunca, görece bir uslulukla milli metanet ısmarlayan soy milliyetçiler, kısa bir süre sonra "fazla uzatmayın"lara, "Dink bir sembole dönüşmesin"lere, "Ermeniler bize emanettir, en değerli misafirimizdir"e ve hatta "protestolar maksadını aştılar"a geldiler. Çok kısa bir süre sonra eski hamam eski tasa dönüp, Hrant hakkında tekrar atıp tutmaya, başlayacak kadar hafızasızdır ve yüzsüzdür Milliyetçiler. Bunu unutmamalıyız.

Peki ne yapmalı? Hrant uzun zamandır gerek köşesiyle gerekse özel sohbetleriyle öldürülebileceğinden bahsediyor ve özellikle 2007'nin çok zor geçecek bir yıl olacağını söylüyordu. Milliyetçilerin azıttığını, artık ileri geri rahatça tehditler savurdıklarını, üniversitelerde demokrat öğrencilere yönetim ve polisten aldıkları dolaylı destekle saldırdıklarını, ve hatta milliyetçi şiddet kullanımının Boğaziçi Ünivesitesi gibi daha önce pek görünmeyen yerlere dahi sıçradığını, ve siyasi İslamla melez ideolojiler peydahladıklarını biliyorduk. Ama yine de öğrencilerimiz dövüldü, yazarlarımız itildi kakıldı, Hrantımız öldürüldü. Kabahatın çoğu olmasa da birazı bizim.

Milliyetçiliği çözümlenme konusunda kafamız çok karışık değildi. Şok olduk, ama çok da şaşırmadık. Hrant'ın şekerliği ve sahiciliğinden dolayı kısa süreli bir zihin tutulmasına uğrayan kamusal alan, kısa bir süre sonra şirret milliyetçiliğe daha büyük bir ivmeyle savrulduğunda ne yapacağız? 2007 artık daha da zor bir yıl olacak.

GİDECEĞİMİZ YER

Milliyetçi, ülkücü ve faşist şiddete karşı örgütlenecek mücadelenin artık savunma refleksleriyle değil, milli hislerin güdüklüğünü teşhir edecek, az gelişmişliklerini afiş edecek ve kendilerinden neden ihtiyatla uzak durulması gerektiğini popüler ama milli olmayan yollarla gösteren, inatçı ve sakin bir heyecanla örgütlenmesi gerekiyor. Ömer Laçiner'in deyişiyle "milliyetçiliği manen geriletecek, ... hegemonyasını kıracak, çok daha etkili bir yolun nasıl bulunabileceği, bu yolu açacak tema ve argümanların neler olabileceğini" düşünmek, şu anda yalnızca sosyalistlerin değil, kendisine demokrat diyen herkesin öncelikli uğraşı olmalıdır. Şimdilik önümüzde birbirini yer yer kesen üç olasılık patikası var.

1) Hasımını faşizm olarak tanımlayan ve faşist güçlere karşı anti-faşist bir cephe kurmayı öneren, ve tarihsel olarak etkili olduğu birden fazla örnekle sabit, faşizme karşı omuz omuza bir hat germeyi amaçlayan yol.

2) Milliyetçilikler arası bir tanım temizliği yapan, herkesin kendisine bir tür milliyetçiliği formatif bir sıfat olarak yapıştırdığı coğrafyalarda ortaya çıkan ve iyi milliyetçi ile müşeddit milliyetçiyi birbirinden ayıran pragmatist ve etkili yol.

3) Milliyetçiliğin kendisini hasım olarak tanımlayan ve farklı milliyetçi şiddet biçimleri tanımlayıp bunları ortadan kaldırmayı amaçlayan son yol.

1. FAŞİZME KARŞI...

"Faşizme karşı omuz omuza!" sloganını ilk kez attığımda henüz lise öğrencisi bir Atatürklivanelilenin sever sosyalistim. Son "a"sını uzatıp birden keserek atmaya bayıldığım sloganı, daha sonraları içten bir heyecanla atamamaya başladım. Hrant'ın öldürüldüğü günün gecesi de sessizdim. Anlamsızlığına inandığımdan değil, çok üzgündüm. Olmadı.

Daha sonra öfke, korku, üzüntü ve çaresizlik hisleri arasında salınarak bir kaç gece, bir kaç saat Agos'un önünde nöbet tutanlara katıldım. İlk gece saat 2:00 civarı gazetenin önüne beyaz bir Şahin hızla yaklaştı, durur gibi yaptı, sonra hızlandı ve yirmi metre ilerideki cebe girdi. İçindeki dört kişi sertçe dışarı çıktı, arabayı kilitlemeden bize doğru yürüdüler. Saldırırlarsa ne yapacağımı geçirdim aklımdan. Gelenler benim yaşımdaydı. İkisini siyah montu, birinin boynunda muskası vardı. Yeni palazlanmış kobi ergeni gibi davranıyorlar, mütereddid adımlarla bize yaklaşıyorlardı.

Gazetenin önüne yığılmış çiçek havuzlarından ilkinin önünde durdular. Bir taraftan çevrelere bakarken, diğer taraftan Hrant'ın fotoğraflarına göz gezdiriyorlardı. Çevremde huzursuz bir hareketlilik hissetmeye başlamıştım. Gayri ihtiyari dörtlüye doğru yürüdüm. Arkalarına geçtim, silah falan çekerlerse hiç olmazsa birini engelleyebilirim diye kendimi hazırladım. O sırada, muskalı olan yanındakinin kulağına eğildi ve "hayvan bunlar, bu adama kıyılır mı be!" diye söylendi.

Utanc ve rahatlama hissiyatını ilk kez bir arada yaşayarak geri adım attım. Kısa bir süre sonra, yine geldikleri gibi sık adımlarla uzaklaşıp, arabalarına bindiler, hızlıca kullanarak Şişli Camisi'ne doğru yollandılar.

Orada arkalarından bakarken bu yazının başlığındaki soruyu düşündüm, ama ne yazacağımı bilmiyordum. Birkaç arkadaş aradı ertesi sabah, ne yapacağız bir araya gelip konuşalım dedi. Daha sonra Express'in alt bantının "enternasyonal şalala"dan "faşizme karşı omuz omuza"ya dönüştüğünü görecektir ve duygularım yas havasından mücadele heyecanına savrulacaktı. Faşizme karşı omuz omuza nasıl mücadele edileceğini, bu lafın içinin nasıl doldurulacağını o kapağı okuduktan sonra biraz daha dikkatle düşünmeye başladım. Daha önce bunu neredeyse hiç ciddiyetle düşünmediğimi farkederek de biraz utandım.

Pazar günü, yaklaşık 60 kişilik bir grupla Taksim meydanında Agos satarken ilk kısmi yanıtlardan biri beni buldu. Bazen bir şeyi bilirsiniz de, bir türlü nasıl söyleyeceğinizi bilemezsiniz ya; kendimi bir faşistten faşizme dair bir şeyler öğrenirken buldum.

Gruptan Sıraselviler Caddesi yönüne doğru uzaklaşmış, gelen geçene Agos satmaya çalışıyordum. Hemen karşımda bizi seyreden iki dönerci ustasına gazeteyi alıp alamayacaklarını sordum. "Yok" dedi sağdaki, "lazım değil". Ne yaptığımızı anlattım, ve "bu hediye olsun" diyerek, gazeteyi lazım değil diyene uzattım. Gülümsedi, uzanıp hızlıca katladı ve koltuğunun altına koydu.

Yanımdaki usta, yüzünde belli belirsiz alaycı bir gülümsemeyle, bildik milliyetçi bir söylem içinden Ermenilere karşı bir ayrımcılık yapılmadığını anlattı. Ona göre esas sorun bir kaç "heyecanlı genç" değil, onbinlerce insanın "hepimiz Ermeniyiz" demesiydi. Hepimiz Çeçeniz diyen milliyetçileri anımsattığımda da "hiç Ermeni'yle Çeçen bir olur mu" diyerek güldü. Gazeteyi kolunun altına sıkıştırana göre siyasetin dilini daha rahat konuşuyordu.

"Ben de babayım, candan anlarım" diye devam etti Ordulu dönerci. "Hepimizin milliyetçi" olduğunu söyleyerek, gazeteyi satan bizleri gözleriyle işaret etti: "Agosçuların" yaptığını tasvip etmediğini, "bir adam öldü" diye hepimizin Ermeni olmayacağını ekledi. O sırada gayri ihtiyari sözünü kesip, "hepimiz milliyetçi değiliz" dedim. İkisi de şaşırmışlardı. Bir anlık sessizlikten yararlanan ve kullandığımız dile hemen ısınamayan sağdaki bana dönüp Karadeniz aksanıyla, "Siz fasist mi oluyorsunuz" diye sordu. "Biz sosyalist diyoruz" diyerek güldüm. "Yok. Bunlar bize faşist diyorlar" diye devam etti soldaki.

Her aktivistin başına gelebilecek, benzer örneklerinin fıkralarda veya anekdotlarda karşımıza çıktığı bu naif hikayede önemli bir ders gizli. Faşist dediğimiz insanlar kendilerine faşist demedikleri için, hatta kullandıkları gündelik dilde "faşizmin" pek bir anlamı olmadığından, faşizme karşı mücadelenin hasmını söylemsel olarak faşizm olarak belirlemesi, bence etkili olmayan bir strateji.

"Onlar kendine faşist demiyor diye biz de onlara faşist demeyelim" demiyorum. Analizde kullandığımız kavramsal aygıtları, siyasette kullanmak zorunda değiliz diyorum. Komünist ya da anarşist lafını düşünün. Her ikisi de milliyetçilerin söylemleri üzerinden aşağılayıcı açılımları olan birer ucubeye dönüştürüldü. Milliyetçilerin ve CIA'in hedeflerini bu iki kavram olarak seçmeleri, bu iki kavramla kendisini anlatanlar olduğu içindi. Ortada "ben faşistim" diye dolaşan olmadığı için, şu noktada siyaseten hasmı faşizm olarak belirlemenin doğru olduğunu düşünmüyorum. Pragmatik açıdan

etkisiz, politik açıdan umarsız, ama sosyal bilimsel olarak isabetli bir tavır olur hasmı faşizm olarak belirlemek. Keşke hayat da sosyal bilim kadar kolay olsa...

Bu nedenin üzerine, faşizme karşı mücadelenin faşistlerce kullanılan yolları da kullanmaya yatkın bir yanı olduğunu eklememiz gerekiyor. Faşizme karşı omuza omuza ne yapacağız? Ellerini mi kıracağız, kafalarını patlatacağız, bedenlerini mi sakatlayacağız? Aramızda talim yapıp, yönü “doğru” şiddet mi kullanacağız. Bence elimizi kirletmemeli, cana el kaldırmamalı, sembolik ya da bedensel şiddete teşne faşisti ya da milliyetçiyi, hoş görmeden iyileştirmenin ve sınırlamanın yollarını bulmalıyız.

Zor olduğunu biliyorum. Kendimin bu olgunluk ve suknette her zaman kalamayacağımı da. Ancak Rakel Dink’in konuşmasını anımsar, bir de yanımda şiddeti kategorik olarak dışlayan birisini bulursam, kendi içimdeki şiddete teşne delikanlıyı da, karşımdaki milliyetçiyi de iyileştirmeye başlayabilirim gibi geliyor. Zira bedene darpla fikri yamukluğu gidermek mümkün değildir.

İYİ TÜRK, KÖTÜ TÜRK

Ülkücü şiddetle siyaseten mücadele etmenin ilkinden daha sıklıkla önerilen ikinci yolu, ülkücü ve faşist şiddeti milliyetçilikten ayırarak, “iyi Türk-kötü Türk” ayrımı yapmaya dayanıyor. Kategorize etmesi zor bir söylem bu. Zira hem sol hem sağ, hem liberaller hem sosyalistler kullanıyor. Pragmatik açıdan çok üretken, üzerinden fikir üretilmesi kolay, ve kitlesel ikna yeteneği güçlü eklektik bir mücadele yolu.

Türkiye’de milliyetçilik ya da faşizm gibi genel bir sorun olduğunu en azından retorikte yadsıyan, meselenin milliyetçiliğe kategorik olarak içkin bir yanı olduğunu bilse de vitrine taşımayan, faşiste ya da milliyetçiye, “siz ne biçim Türksünüz?” diye soran, ve aslında had bildiren, hudut çizen bir yol.

Bu yolun en çekici yanı, Kemalizmin rahlesinden geçmiş, okulları, kışlaları, medyası ve siyasi kültürüyle disipline edilmiş, kendisi ve geçmişiyle yüzleşemeyen, neredeyse yapıtaş millileşmiş olan bir kireçlenmiş toplumu, kendine yabancı olmayan bir dille değiştirmeye ikna etme şansının yüksek olması.

Zira kendisini hem “nasyonalist” hem de “sosyalist” olarak gören Baykal’ın da dediği gibi “milliyetçilik bu milletin çimentosudur.” Tondaki beton imgesine dikkat etmeliyiz. Sosyal demokrasiyi benimsemiş bir partinin iyice milliyetçiliğe savrulan sinirli genel başkanı 30.01.2007 tarihli CHP grup toplantısındaki konuşmasında uyarıyor: “Herkes söylemini, çatışmayı tahrik edecek, gerginliği artıracak, husumeti ve düşmanlığı güçlendirecek bir söylem olmaktan çıkarmak zorunda. Herkes olayı yumuşatıcı, kucaklayıcı, toparlayıcı bir anlayışla konuşmak zorunda.” Neredeyse bağırarak yumuşatıcılık ısmarlamak bizim milliyetçilerimize has bir yön olsa gerek.

Bu ikinci yol, ana siyaset dili milliyetçi olan bir toplumda, milliyetçi şiddete karşı duranlara söylemsel olarak ilaç gibi yetiştiriyor. Zira milliyetçinin asli olmayan çıkarlar ve motivasyonlar peydahlarken kullandığı sembolik evreni destabilize etmeden, bu evrenden şiddet bileşenini çıkarmak istiyor: Vatan, millet, Trabzon’a laf yok, sorun aşırı milliyetçilerde yani kötü Türklerde. Hepimiz bu bayrağın altında yaşamak istiyoruz diyen bu yaklaşım, milliyetçileri hareket etmek için muhtaç oldukları yegane kudret olan nefret ve öfkeye kaptırmadan, değiştirmeyi amaçlıyor.

Ancak bu yolun bence iki önemli zayıflığı var. Öncelikle sorunu tanımlamak yerine semptomu müdehale eden, *dönergece* bakan ama *erki* görmeyen bir yaklaşım.

Günü idare eden ama milliyetçiliğin kendisinin muarız olduğunu teslim etmeyen ve milliyetçilik sonrası bir siyasetin dilini yeşertmeyen, ve daha da ileri gidersem, milliyetçiliğin hegemonyasını, anlamlı da olsa pragmatik bir iki adım için sağlamlaştıran bir yaklaşım.

Bundan daha da önemlisi kurumsallaşmış, örgütlenmiş bir anti-milliyetçi ve anti-faşist mücadeleye yakıt olacak kuramsal potansiyelden yoksun. Belki söylemsel bir cihaz, ya da retorik bir taktik olarak anlamlı. Ancak, uzun vadeli bir mücadele için soluğu kesilecek, ve ana akım milliyetçilik tarafından en ufak bir kriz sırasında yutulacak kadar minik bir duruş. Savunma refleksi olarak kullanılabilir, ancak milliyetçiliğin önüne alternatif oluşturabilecek fikri heyecan ve enerjiden yoksun bir yol. Hiç kullanılmaması demiyorum. Kurumsal ve örgütsel olarak bir yere gidemeyeceğini söylüyorum.

Peki ne yapılabilir?

MİLLİYETÇİ ve İRKÇİ ŞİDDETİ İZLEMEK

Yükselen şiddet, yalnızca milliyetçilik vehçesi altında gayri-milli bulunan kişi ve kurumlara değil, namus kisvesi altında kadınlara da yönelmekte. Toplumca uzun süreli bir sinir krizi geçiriyor gibiyiz. Milliyetçilikle mücadele, feminizmin kazanımlarından da beslenmeli ve mümkünse ona kızkardeş bir platformda örgütlenmelidir. Feminist mücadelenin örgütsel ve siyasal deneyimine yaslanan, milliyetçiliğin kendisini ve dolayısıyla Kemalizm gibi ideolojik tamirat tezgahlarını da karşısına alan bir mücadele vermemiz gerektiğini düşünüyorum.

Artık Türkiye’de milliyetçi ve ırkçı *şiddeti* izlemek, yerinde müdahale etmek, hukuki olarak önüne geçmek, sosyal olarak ayıplamak, ve siyasi olarak sınırlamak için özel bir örgüte ihtiyacımız var. Demokratik kitle örgütlerinin bir araya gelerek kurmaları gereken bu kurumun milliyetçi ve ırkçı şiddete karşı bir monitör olarak işlev görmesi, mesaisini siyasi olarak MHP ya da BBP çatısı altında ya da çevresinde örgütlenmiş, sendikalara ve okullara sızmış, sembolik ve darbi şiddete teşne ya da doğrudan şiddet kullanan örgüt ve ilişki ağlarını izlemek için harcamalı.

Yanlış anlaşılmasın. Yükselen milliyetçi şiddete karşı geliştirilecek mücadelenin ancak küçük bir kısmı bu örgüt tarafından omuzlanabilir. Bu örgüt, ne milliyetçiliği ne de milliyetçi şiddeti orataya çıkararak yapısal nedenleri ortadan kaldıracaktır. Elbette tarih kitaplarından ırkçı ve düşmanlık yaratan yaklaşımların temizlenmesi gerekir. Bu işe bir nebze zaten başlandı. Elbette milliyetçiliğin arızaları kültürel üretimle daha fazla görünür kılınabilir. Elbette, yukarıda kısaca anlatmaya çalıştığım birinci ve ikinci yollar kurumsal ve bireysel olarak kullanılabilir. Ve elbette büyük kitlesel gösterilerle milliyetçilere sınırlar çizilebilir, tepki verilebilir. Bunlar gereklidir.

Ancak, zaten devam eden ve umarım daha da güçlenecek bu mücadele yollarına ek olarak, milliyetçi ve ırkçı şiddetin üzerine demokratik bir gölge gibi gidecek ve devletten bağımsız olan bir kuruma ihtiyacımız var. Öncelikle milliyetçi ve ırkçı şiddetin bir haritasını çıkaracak, kurumsal ve coğrafi olarak nerelerde yaygın olduğunu saptayacak, bunun toplumca görülmesini sağlayacak, ve milliyetçiliğin adının gerçekten yaptıklarına yakışır bir şekilde anılmasını sağlayacak bir izleme örgütü, milliyetçilerin kendilerine biraz daha çeki düzen vermelerini, ağızlarını açtıklarında şiddeti savunmuyoruz demeleri gerektiğini, ve başlarını önlerine eğmelerini gerektirecek suçları işlediklerini anımsatmaya yardımcı olacaktır.

Böyle bir milliyetçi şiddet rasathanesi, yalnızca yoksul lümpen faşistleri ve onları örgütleyenleri değil, üniversitelerde ve mahallelerde dayak, yaralama ve tehdit formunda şiddet kullanmalarına göz yuman öğretim üyesi, polis ve diğer kamu görevlilerini de teşhir etmeli, hukuki yollarla enselerinde olduğumuzu hissettirmelidir. Aynı şekilde kültürel üretim araçlarında ve bilhassa televizyon dizilerinde milliyetçi şiddeti estetize eden, öven ve özendiren yayınları izlemeli ve gerekli hukuki ve sosyal mücadeleyi vermelidir.

Uzun lafın kisası, zaten var olan ama dağınık bir şekilde sürdürülen milliyetçi şiddeti izleme işini koordine edecek ve tek bir örgütte toplayacak bir insan hakları örgütünün kurulması gerektiğini savunuyorum.

Her tür milliyetçilik, şiddet kullanmaya teşnedir. Bunun iyisi olmaz. Adına Atatürk milliyetçiliği, liberal milliyetçilik, ulusalcılık, ya da her ne dersiniz deyin, milliyetçi söylem ağzını açar açmaz sembolik bir şiddet üretir. Birine durup dururken “Ermeni kökenli Türk” demek böyle birşeydir. Milliyetçiler kalkıp bir gün birisine “Türk kökenli Türk” dedikleri zamana kadar da, milliyet üzerinden siyaset ve analiz yapmak, dünyayı bu dar pencereden görmek, dünyayı bize dar eder. Yanağa yönelen yumruğu, karna saplanan bıçağı, Hrant’a saplanan kurşunu, ve içimizi zehirleyen irini üreten milliyetçiliktir.

Bu analize katılan ama meseleye bu şekilde değil de, iyi Türk, kötü Türk ekseninde yaklaşmayı pragmatik olarak tercih edebilecekler, bu tür bir kategorik reddiyenin *karşı*-milliyetçilikler üretebileceğini düşünebilirler. Bu argüman, farklı bağlamlarda da kuramsal olarak sık sık kullanan muhafazakar bir tutuma dayanır. Faşist bir ülkede -kelimeyi teknik anlamında kullanıyorum- yaşadığımızı düşünün. İyi faşist, kötü faşist ayrımı yaparak ne kadar ilerleyebiliriz? Ya da ataerkil bir ülkede, ya da kapitalist bir ülkede, ya da ırkçı bir ülkede, ya da neoliberal bir ülkede... Uzlaşmamalı, milliyetçiliğe ve ırkçı ayrımcılığa tolerans göstermemeliyiz. Yoksa bugünün iyi milliyetçisi, yarın şartlar değiştiğinde iyi faşistimiz oluverir. Milliyetçilik tanımı gereği *karşıdır*, aslı bir içerikten mahrumdur, ondan milliyetçilerin bizim milliyetçiliğe karşı olmamıza ihtiyaçları yoktur. Samast gibi kendi tetikçilerinden bile Ermenilik peydahlayacak yaratıcılıkları onlara yeter.